

Kapitalizmin Krizinden Çıkmak mı Yoksa Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak mı?¹

Samir Amin

Kapitalizm, Tarihte Bir Parantez

Kapitalizmi tanımlayan sınırsız birikim ilkesi, üssel büyümenin eş anlamlısıdır, bu da kanserde olduğu gibi ölüme götürür. John Stuart Mill bunu anlamıştı ve bir “durgunluk halinin” bu duruma son vereceğini tasavvur ediyordu. Keynes de bu aklı iyimserliği paylaşıyordu. Fakat her ikisi de kapitalizmden çıkışın nasıl mümkün olabileceğini anlayacak yeterli donanıma sahip değillerdi. Buna karşılık yeni sınıf mücadelesine hak ettiği yeri verebilen Marx, şimdilerde oligarşinin elinde merkezileşmiş kapitalist sınıfın iktidarını aşmanın yolunu göstermişti.

Kapitalist birikim aynı zamanda yoksullaşmanın da eş anlamlısıdır ve kapitalizme karşı yürütülecek mücadelenin çerçevesini belirlemektedir. Ve bu da esas itibarıyla emperyalist ranta el koyan Merkez toplumlarının zenginliğiyle, egemenlik altındaki periferide sefalet arasında giderek büyüyen karşıtlık biçiminde tezahür etmektedir. İşte bu çatışma da “sosyalizm veya barbarlık” alternatifinin ana eksenini oluşturuyor.

“Gerçekte var olan” tarihsel kapitalizm, birbirini izleyen mülksüzleştirerek sermaye birikimi safhalarından geçti. Sadece başlangıç aşamasında “ilkel sermaye birikimine” dayanmadı, bu tüm yayılma/genişleme aşamaları için de geçerliydi. Bu “Atlantik” kapitalizmi bir kere oluşunca, dünyayı fethetmeye yöneldi ve zamanla periferi durumuna gelecek bölgeleri sürekli olarak mülksüzleştirme temelinde yeniden biçimlendirdi.

Ve bu ‘muzaffer’ küreselleşmenin kendini sürekli olarak dayatamaz olduğu görüldü. Zaferinden daha yarım yüzyıl sonra ki, daha o zaman “tarihin sonuna” geldiği dillendiriliyordu, yarı-çevre (semi-peripherie) Rusya’daki devrim ve XX. yüzyıldaki “başarılı” Asya ve Afrika bağımsızlık hareketleri tarafından durduruldu. Bu, işçilerin ve halkların emansipasyonunun ilk safhasıydı.

Mülksüzleştirerek birikim, günümüzün geç oligopoller kapitalizminde de gözlerimizin önünde yol almaya devam ediyor. Merkez’de oligarşinin ve plütokrasinin yararlandığı tekel rantı, toplumun üretici temelinin tamamının mülksüzleştirilmesiyle özdeşdir. Periferide bu yoksullaştırıcı mülksüzleştirme, köylülerin topraklarına ve söz konusu bölgelerin doğal kaynaklarına el koyma

şeklinde tezahür ediyor. Bu pratiklerin her ikisi, geç oligopoller kapitalizminin yayılma stratejisinin temel direklerini oluşturuyor.

İşte bu nedenle, “yeni tarım sorununu” XIX. yüzyılın meydan okumalarının temelini yerleştiriyorum. (Asya’da, Afrika’da, Latin Amerika’da) köylülüğün mülksüzleştirilmesi, (Marx’ın kavrama yüklediği anlamda) sermaye birikimine eşlik eden yoksullaştırma eğiliminin günümüzdeki tezahürleridir. Bunun dayatılabilmesi, tarımsal yakıtla [agro carburants] veya değil, oligopollerin emperyalist ranta el koyma stratejisinden bağımsız değildir. Buradan çıkardığım sonuç şu: Güney’in köylülerinin bu alanda yürüteceği mücadele, saldırıya verecekleri cevap, velhasıl [neredeyse insanlığın yarısını oluşturan] Güney köylülerinin geleceği gerçek bir uygarlık yaratma yolunda halkların ve işçilerin gerçekleştirecekleri ilerlemelere bağlı olacaktır. Sermayenin egemenliğinden kurtulmuş böyle bir yolun sonu da sosyalizmden başkası olamaz.

Sadece Kuzey’in zengin toplumlarının israfçı tüketim modelini sürdürmek pahasına Güney’in doğal kaynaklarının yağmalanması, söz konusu halkların kavramın gerçek anlamında kalkınmasının tüm koşullarını ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple de, dünya ölçeğindeki yoksullaşmanın öteki yüzünü oluşturuyor. Bu bağlamda “enerji krizi”, [mesela petrol gibi] bazı enerji kaynaklarının kıtlaşmasının ya da geçerli üretim ve tüketim biçimlerinin enerji yutuculuğunun sonucu değil.

Bu izah tarzı -doğru olmakla birlikte- bayağı gerçekliğin ötesine geçemiyor. Bu kriz, kolektif emperyalizmin oligopollerinin gezegenin doğal kaynaklar tekeline güvence altına alma arzusunun sonucudur. Bunların bol veya kıt oluşu, israfçı veya enerji yutucu oluşu, veya “ekolojist” tarzda kullanımı o kadar da önemli değil. Çıkardığım bir başka sonuç da, geç oligopoller kapitalizminin bu stratejisi, kaçınılmaz olarak Güney halklarının artan direnciyle karşı karşıya gelecektir.

Mevcut kriz ne bir finansal kriz, ne de sistemik krizlerin bir toplamı ama oligopoller emperyalist kapitalizminin krizi ki, bu aşırı iktidar bu sefer de halk sınıflarının tamamı ve egemenlik altındaki periferi halklarının ve görünüş itibariyle olsun, “yükselen” uluslarının karşı saldırısıyla yüzleşecektir. Tabii bu aynı zamanda ABD hegemonyasının da krizidir.

Oligopoller kapitalizmi, oligarşilerin politik iktidar, barbar küreselleşme, finanslaşma, ABD hegemonyası, oligopoller hesabına küreselleşmenin militarizasyonu, demokrasini aşınması, gezegenin doğal kaynaklarının yağmalanması ve Güney’in kalkınma perspektifinin gündemden düşmesi, ayrılmaz bir bütünlük oluşturuyor.

O halde gerçek soru şudur: Bu mücadeleler dünya sosyalizmine giden uzun yolu –veya yolları- aralamak üzere birbirleriyle kavuşabilecek mi? Ya da birbirlerinden kopuk, bölük pörçük kalmaya, dahası birbirleriyle çatışmaya devam mı edecekler? İnisiyatifli oligopoller kapitalizmine mi kaptracaklar?

Bir Uzun Krizden Diğesine

Eylül 2008 finansal krizi “mutlu küreselleşmeci” konvansiyonel iktisatçıları şaşırtmış görünüyor. Sanki Berlin Duvarı’nın çöküşünü izleyen dönemde neoliberal söylemin fabrikatörleri konvansiyonel iktisatçıları eşekten düşmüş çevirmiş olmalı... Bu bizim için sürpriz değildi, çünkü bekliyorduk. [tabii büyücü kadın gibi tarihini öngöremesek de] çünkü bu bizim için kocamış kapitalizmin 1970’lerde başlayan uzun kriz dinamiğinin gelişmesinin doğal sonucuuydu.

XX. yüzyılı biçimlendiren birinci uzun kriz üzerinde durmak, ikinciyle benzerliklerini göstermek bakımından yararlı olabilir.

XIX. yüzyılın yükselen sanayi kapitalizmi 1873’ten itibaren krize girdi. Marx’ın açıkladığı nedenlerle kâr oranları çöktü. Sermaye bu duruma ikili karşı hareketle cevap verecekti: Sermayenin yoğunlaşması ve küresel yayılma. Yeni tekeller emeğin sömürsünden kaynaklanan artı değer üzerinden büyük bir ranta el koydular. Gezegenin kolonizasyonunu [sömürgeleştirme] hızlandırdılar. Ve bu yapısal dönüşümler kârları yeniden uçurdu. Böylece 1890-1914 “güzel dönem” [belle epoque] mümkün oldu ki, bu finanslaşmış tekeller kapitalizminin dünya ölçeğindeki hâkimiyeti demeye geliyordu. Dönemin egemen söylemi “uygarlaştırıcı misyon” [mission civilisatrice] olarak nitelediği kolonizasyona övgüler yağdırılıyordu, küreselleşmeyi de barışın eş anlamlısı olarak görüyordu. Ve Avrupa işçi sosyal demokrasisi de bu söyleme katlıyordu...

Yine de dönemin gözde ideologları tarafından “tarihin sonu” olarak sunulan “güzel dönem”, bir dünya savaşıyla sonlandı ve onu sadece Lenin öngördü. Ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar devam eden dönem, “savaşlar ve devrimler” dönemi olacaktı. [Sistemin zayıf halkası olan] Rus Devrimi’nin Orta Avrupa’da devrim umudunun yenilgiye uğrayıp sönmesi sonucu tecrit edilmesiyle, finanslaşmış tekeller kapitalizmi her engeli aşarak “güzel dönem” yeniden restore etti. O dönemde bu restorasyon Keynes tarafından mahkum edilmişti ki, 1929 finansal çöküşünün ve İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam edecek olan depresyonun sebebiydi.

“Uzun XX. yüzyıl” 1873/1990, hem köhnemiş kapitalizmin birinci derin sistemik krizi [ki tekeller kapitalizmini Lenin “kapitalizmin en üst aşaması” olarak görüyordu], hem de başarılı anti-kapitalist devrimler [Rusya, Çin] ve Asya ve Afrika halklarını anti-emperyalist mücadelesinin birinci dalgasıydı.

Kapitalizmin ikinci sistemik krizi, neredeyse ilk sistemik krizin başlangıcından tam yüz yıl sonra, doların altına konvertibilitesine son verildiği 1971’de patlak verdi. Yatırımların kâr oranları ve büyümesi çöktü [ve hiçbir zaman 1945-1975 düzeyini bir daha yakalayamadı]. Sermaye bu duruma önceki krizde olduğu gibi yine ikili merkezileşme ve küreselleşme karşı hareketiyle cevap verdi. Ve, “ikinci güzel dönem”i [1990-2008] yani küresel finanslaşmayı sağlayacak yapılar oluşturuldu. Böylece, büyük oligopol gruplarının tekel rantına el koymalarının yolu açıldı. Ona eşlik eden söylem de az-çok aynıydı: “Refahı garantileyen “piyasa”, demokrasi ve barış, velhasıl “tarihin sonu...”.

Aynı şekilde Avrupalı sosyalistlerin yeni yeni liberalizme teveccühü... Bununla birlikte, yeni “güzel dönem” baştan itibaren 1990 sonrasında Kuzey’in Güney’e açtığı savaşlarla yol aldı. Nasıl birinci finanslaşmış küreselleşme 1929’u doğurmuşsa, ikincisi de 2008’i doğurdu. Ve biz bugün yeni bir muhtemel “savaşlar ve devrimler dalgası” kritik anına ulaşmış bulunuyoruz. O kadar ki, mevcut iktidarlar sistemi finansal çöküş öncesi dönemine döndürmek üzere restore etmekten başka bir şey düşünmüyorlar.

Kocamış kapitalizmin iki uzun sistemik krizi arasındaki benzerlikler çarpıcı. Yine de politik muhtevası itibariyle önemli farklılıklar da var.

Kapitalizmin Krizinden Çıkmak veya Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak

Son Finansal Kriz, Oligopoller Kapitalizminin Sistemik Krizi

Çağdaş kapitalizm, her şeyden önce kavramın gerçek anlamında bir oligopoller kapitalizmidir [bu hiç değilse kısmen daha önce böyle değildi]. Bununla oligopollerin tek başlarına bir bütün olarak üretim sistemine hükmettiklerini söylüyorum. Şu anlamda “finanslaşmış” durumdadır ki ancak onlar sermaye piyasasına ulaşabiliyorlar. Bu finanslaşma para ve finans piyasasına –kendi aralarında rekabet ettikleri piyasaları- egemen [hâkim] piyasa statüsü kazandırıyor ki, o da kendi payına işgücü piyasasını ve ürünlerini ticaretinin yapıldığı piyasaları biçimlendiriyor.

Bu küreselleşmiş finanslaşma, artık rant plütokrasisi haline gelmiş egemen [yönetici] burjuva sınıfını da dönüştürmüş durumda. Zira ekseri söylendiği gibi oligarklar sadece Rus değil, daha çok Amerikalı, Avrupalı ve Japon. Demokrasinin gerilemesinin sebebi iktidarın sadece oligopollerin yararına olarak merkezileştirilmesinin kaçınılmaz sonucu.

Bu dönüşüme uygun kapitalist küreselleşmenin yeni biçimi, birinci “güzel dönem”dekinden farklı olarak, kaydedilmesi gereken önemli bir özelliğe sahip.

Onu bir cümleyle ifade ettim: Çoğul olarak telaffuz edilen [birbirleriyle sürekli çatışan emperyalist güçler] emperyalizmden, [ABD, Avrupa ve Japonya'dan oluşan] kolektif emperyalizme geçiş.

Birinci kâr oranı krizine tekellerin verdiği cevap, rekabetin şiddetini artırarak önemli emperyalist güçler arasında 1914 Birinci Dünya Savaşı ve Versay Barışı sonrasında da İkinci Dünya Savaşı'nı doğurdu. Bu Giovanni Arrighi, Immanuel Wallerstein, Andre Gunder Frank ve benim "Otuz yıl savaşı" dediğim durumdu.

Buna karşılık 1970'lerde başlayan sermayenin ikinci yoğunlaşma dalgası tamamıyla farklı temellerde oluştu. Benim Triad [ABD, Avrupa, Japonya] emperyalizmi dediğim durum söz konusuydu. Zira, yeni kapitalist küreselleşmede artık [eskiden olduğu gibi] Merkez'in hakimiyeti sanayi tekeli aracılığıyla gerçekleşmiyor. Başka araçlarla [teknoloji, finans piyasalarının, gezegenin doğal kaynaklarını denetleme, iletişim ve kitle imha silahları tekeli] gerçekleşiyor. Küresel ölçekte *Apartheid* olarak nitelendirdiğim bu durum, periferinin itiraz eden dik kafalı halklarına ve devletlerine karşı sürekli savaş durumu demek... Nitekim 1990'dan beri ABD ve NATO'cu müttefiklerinin gezegeni militer kuşatması devam ediyor.

Bana göre böylesine oligopolcü bir yapı söz konusuysen, finanslaşma kaçınılmazdır. Zira finanslaşma eğilimiyle oligopolcü yapı arasında kopmaz bir bağ, organik bir ilişki var. Böyle bir yaklaşım bırakın konvansiyonel iktisatçıları, krize eleştirel yaklaşımlar tarafından da benimseniyor.

Bir Bütün Olarak Bu Sistem Artık Sıkıntılı

Artık her şey apaçık ortada, finansal çöküş sadece resesyona neden olmuyor. Gerçek bir derin depresyon da ufukta beliriyor. Fakat daha finansal kriz patlak vermeden önce artık krizin diğer veçheleri kamuoyunun gündemine çoktan girmişti. İşte, büyük başlıklar biliniyor: Enerji krizi, gıda maddeleri krizi, ekolojik kriz, iklim değişikliği, vb. bu alanlardaki çağdaş sorunlara dair yetkin tahliller üretilmekte.

Ama şahsen krizin farklı veçhelerinin bu şekilde birbirinden ayrı ele alınmasını eleştiriyorum. Dolayısıyla farklı "krizlerin" küreselleşmiş çağdaş kapitalizmin [liberal veya değil] dünya ölçeğinde Triad'ın emperyalist oligopoller plütokrasisi lehine emperyalist ranta el koyma olgusuyla ilgili olduğu kanaatindeyim.

Asıl mücadele ranta el koymak isteyen emperyalist oligopollerle, Kuzey'in ve Güney'in işçileri, her türlü kalkınmacı perspektiften uzaklaştırılmak istenen Periferi halkları arasında cereyan edecektir.

Kapitalizmin Krizinden Çıkmak veya Krizdeki Kapitalizmden Çıkmak

Bu formül, benim ve André Gunder Frank'ın önerdiğimiz formüldü. Başladığını düşündüğümüz büyük kriz bizi, sermayenin buna büyük bir kaydırmaya eşlik eden [delokalizasyon] bir yoğunlaşma dalgasıyla karşı koyacağı şeklindeydi. Ve izleyen dönemdeki gelişmeler bu öngörümüzü büyük ölçüde doğrulamıştı. O tarihte Roma'da *Il Manifesto*'nun bir kollekyimunda ortak sunduğumuz bildirinin başlığı George Orwell'in eserini ima eden başlıktı: *1894'ü beklemeyelim*. Orada söylemek istediğimiz şey, radikal solu krizden çıkış reçeteleri peşinde koşmak yerine, "kriz içindeki kapitalizmden çıkma" perspektifine odaklanma gereğini hatırlatmaktı.

Bu yaklaşımı hep inatla sürdürdüm ve bundan bir pişmanlık duymadım. Emperyalist merkezlerin yeni kontrol biçimlerine dayalı egemenlik tarzını teşhir etmek istiyordum. Artık emperyalist denetim [hakimiyet] yeni kontrol mekanizmalarıyla gerçekleşiyordu ve sanayi tekelinin ötesinde yeni araçlar gündemdediydi. Nitekim daha sonraki dönemde "yükselen ülkeler" denilenlerin sahneye çıkması, o tezi doğruluyordu. Oluşmakta olan yeni küreselleşmeyi "dünya ölçeğinde *Apartheid* olarak görüyordum ki, bu yeni kutuplaşma araçlarıyla gezegenin militer denetimini gerektiriyordu.

Halkların Emansipasyonunun İkinci Dalgası: XX. Yüzyılı İhya Etmek [Remake] veya Daha İyisini Yapmak?

Sosyalist Perspektife Alternatif Yok

Çağdaş dünya oligarşiler tarafından yönetiliyor. ABD, Avrupa ve Japonya'daki finansal oligarşiler sadece ekonomik yaşama değil, aynı zamanda politikaya ve günlük yaşama hükmediyorlar. Rusya'da devletin denetim altına almak istediği onların suretindeki oligarşi, Çin'de statokrasi... Bazen demokrasi görüntüsünün arkasına gizlenmiş seçimlere dayalı "düşük yoğunluklu" otokrasiler de gezegenin geri kalanındaki genel durumu temsil ediyorlar.

Çağdaş kapitalizmin bu oligarşiler tarafından yönetimi krizde. Kuzey'deki oligarşiler bir kere kriz savulunca, yerlerinde kalacaklarını hesap ediyorlar. Kendilerini tehdit altında görmüyorlar. Buna karşılık Güney'deki oligarşilerin kırılabilirliği çok daha bariz. Bu nedenle geçerli küreselleşme de kırılabilir. Geçmişte olduğu gibi Güney'in isyanıyla sorun edilip hedef alınacak mı? Bu mümkün ama sorunlu. Zira insanlık mevcut kaosu, ancak Güney'de ve Kuzey'de oligarşilerin, müttefiklerinin ve uşaklarının iktidarını boşa çıkardığında, yegâne alternatif olan sosyalizm yoluna girdiğinde boşa çıkarabilir.

Oligarşilerin Kozmopolitizmine Karşı Yaşasın Halkların Enternasyonalizmi

Küreselleşmiş ve Finanslaşmış Oligopoller Kapitalizmini Yoluna Koymak Mümkün mü?

Kapitalizm doğası gereği “liberaldir”, eğer “kapitalizmden” bu sevimli sıfatın ima ettiğini değil de, sadece ekonomi ve iş [emek] üzerinde değil, sosyal yaşamın tüm alanlarında sermayenin katıksız egemenliği olarak anlaşılmazsa tabii... “Piyasa toplumu” yoksa [“kapitalizm dememek için kullanılan”] “piyasa ekonomisi” diye bir şey de yoktur. Sermaye her zaman iflah olmaz bir şekilde bir tek hedef peşinde koşar: Para. Biriktirmek için biriktirmek. Marx ama ondan sonra Keynes bunu çok iyi anlamışlardı. Lakin solcular da dâhil, konvansiyonel iktisatçılar onu bir türlü anlamıyor...

Sermayenin bu tekçi egemenlik modeli, tüm önceki kriz dönemlerinde, 1945’e kadar yönetici sınıflar tarafından inatla dayatıldı. Sadece demokrasi, sosyalizm ve halkların bağımsızlıklarını kazanmaları üçlüsünün zaferi sayesinde ki, bu modelin yerini 1945-1980 aralığında söz konusu, üç sosyal model olan Batı’da sosyal demokrasinin refah devleti, Doğu’da gerçekte var olan sosyalizm ve Güney’deki ulusal kalkınmacılık, kapitalist idealle çelişik bir arada varolmayı mümkün kıldı. Önce soluğu kesilip sonra da çöken bu üç model, neoliberal denilen kapitalizmin tek yanlı egemenliğinin yeniden tesisine yol açtı.

Bu yeni “liberalizmin” bir dizi yenilik içerdiğini düşündüğüm için, onu “bunak kapitalizm” olarak nitelemeyi tercih ettim. 2001’de yayınlanan kitabım bu başlığı taşıyordu ve finanslaşmış, küreselleşmiş kapitalizmin artık “tarihin sonu” olarak ilan edildiği bir dönemde, kocamış istikrarsız kapitalizmi tam da en zayıf yeri olan finanslaşma boyutundan ötürü yıkılmaya mahkûm olduğunu ileri süren başkaları pek yoktu.

Konvansiyonel iktisatçılar dogmalarını tartışmaya açan her girişimi inatla duymazlıktan gelmeyi yeğlediler. Öyle ki, 2008 finansal krizini öngörmekten acizdiler. Medyanın “eleştirel iktisatçılar” olarak sundukları da bu niteleme sıfatını hak etmiyordu. Stiglitz, bazı düzeltmelerle sistemin bu haliyle -küreselleşmiş, finanslaşmış liberalizm- yoluna sokulacağına inanıyor. Amartya Sen de, gerçekte varolan kapitalizmin ne olduğunu hesaba katmadan, sisteme birazcık ahlak takviyesiyle işin içinden çıkılacağı önerisinde bulunuyor.

Liberalizmin ortaya çıkardığı sosyal yıkım, “sermayenin sürekli ütopyası” dediğim, uzak ve yakın geçmişin nostaljilerini canlandırmaktan geri kalmadı. Ne var ki bu nostaljilerin sorun çözmede bir kıymet-i harbiyeye sahip olması mümkün değil. Zira eleştirel teorik düşüncenin II. Dünya Savaşı sonrasında giderek kısırlaşması,

sistemin iç çelişkilerinin ve sınırlarının anlaşılmasını imkânsız hale getirdi. Öyle olunca da çöküşler, sapmalar ve aşınmalar öngörülemez felaketler gibi göründü.

Bununla birlikte eleştirel teorik düşüncenin gerilemesinin yarattığı bu boşluğa rağmen, uygarlığın sistemik krizinin yeni veçhelerine dair bir bilinçlenme ortaya çıkmış görünüyor. Bununla ekolojistleri kastediyorum. Fakat, hem mavilerden [muhafazakârlar ve liberaller], hem de kızılardan [sosyalistler] radikal olarak ayrıştıklarını iddia eden yeşiller, ekolojik sorunu radikal bir kapitalizm eleştirisi bütünlüğü içine yerleştirmemekten ötürü, tam bir çıkmaza hapsolmuş durumdadalar.

“Liberal demokrasi” denilenin zaferini garantileyen her şey hazırды –aslında geçici bir zafer söz konusuydu ama sanki nihai bir şeymiş gibi algılanmıştı-. Öyle sefil bir düşünce, öyle bir düşüncesizlik ki, Marx’ın açıkça ifade ettiğini yok sayıyordu. Marx, burjuva demokrasisinde karar verenlerle o kararlardan etkilenenlerin farklı kesimler olduğunu söylemişti. Bugün karar vericiler ve o kararların meyvelerini toplayanlar oligopol kapitalizminin plütokratları ve onların hizmetindeki devletler. Tabii işin doğası gereği işçiler ve ilgili halklar da kurbanlar. Fakat bu tür saçmalıklar, sistemin savaş sonrası dönemdeki sapmaları ve sorunları anlamaktan aciz dogmatiklere kısa süre için de olsa inandırıcı görünüyordu. Öyle olunca da liberal demokrasi “sistemlerin en iyisi” olarak algılanacaktı.

Bugün hiçbir şeyi öngöremeyen iktidarlar, bu sistemi restore edeceklerini sanıyorlar. Aynı 1920’lerde Keynes’in karşı çıktığı ama karşılık bulmayan durumdaki gibi geçici muhtemel başarılar ancak kökleri 2008 finansal krizinde bulunan durumu daha da ağırlaştırabilirler.

Daha vahimi, “sol” iktisatçıların da çoktan bayağı iktisadın tezlerinin özünü benimsemiş olmaları ve piyasaların rasyonelliği –yanlış düşüncesine- teveccüh etmeleridir. Bunu yapmak için de Marx’tan vazgeçerek, tüm çabalarını bu rasyonelliğin temellerinin tanımına odakladılar. Oysa Marx işçilerin ve halkların kurtuluşu perspektifinden piyasaların irrasyonelliğini keşfetmişti. Onların perspektifine göre, kapitalizm esnektir ve eğer zorlanırsa, [teknolojik ve sosyal] ilerlemenin ihtiyaçlarıyla uyumlanır. Bu “sol” iktisatçıların anlamadıkları şey şu ki, patlak veren kriz kaçınılmazdı. Tabii halkların bu saldırıya nasıl cevap vereceği konusunda da hazırlıklı değiller. Aynı öteki bayağı iktisatçılar gibi asıl sorunun kapitalist mantığın dışına çıkmakla ilgili olduğu, bu amaçla da başka bir yola girilmesi gerektiği gerçeğini dikkate almıyorlar. Velhasıl krizdeki kapitalizmden çıkmak yerine, kapitalizmin krizden çıkmasını düşünüyorlar.

ABD'nin Hegemonya Krizi

G20'nin [Londra 9 Nisan 2009] son toplantısının “şeyleri rayına oturtmak” bakımından bir şeyler yapma şansı yok. Her halde onu Afganistan'a militer saldırının derinleştirilmesi amacıyla çağdaş emperyalizmin silahlı eli olan NATO'nun bir dizi toplantısının izlemesi bir tesadüf değildi. “Kuzey”in Güney’e karşı savaşı devam etmeliydi.

Triad hükümetlerinin –ABD, Avrupa, Japonya- sistemi 2008 Eylül öncesi duruma getirme amaçları olduğu biliniyordu. Bu yüzden de, bir yanda Obama ve Gordan Brown'un Londra toplantısı, diğer yanda Sarkozy-Merkel görüşmeleri, seyirciyi oyalama amaçlı şovlardan ibaretti. Aslında yapılanın “farklılığı” iddiası reel bir karşılığı olmayan medyatik operasyondan ibaretti ve amaç kamuoyunu aldatmaktı. “Kapitalizmi yeniden kurmak”, “finansal işlemleri ahlakileştirmek” gibi söylemler asıl sorunları gündeme getirmemek için söylenen cafcıflı sözlerdi. Bu yüzden, sistemin restorasyonu mümkün olmakla birlikte, hiçbir sorunu çözmeyecek ama daha da ağırlaşacak.

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan “Stiglitz Komisyonu” da bu göz boyama stratejisinin bir parçasıdır. Reel iktidarları denetleyen oligarklar ve onların hizmetindeki hükümetlerden başka bir şey beklenebilir mi? Benim getirdiğim görüş açısı, oligopollerin iktidarıyla, dünya yönetiminde finanslaşmanın vazgeçilmezliği arasındaki ilişkiye vurgu yapıyor. Ki, bunlar birbirinden ayrılabilir değil ve G20'nin sonuçlarıyla da örtüşüyor.

İlginç bir şey de G20'ye davet edilen “yükselen ülkeler” liderlerinin sessiz kalmalarıydı. Bu büyük sirk gösterisinde tek akıllı cümle Çin Adalet Bakanı Hu Jintao'ya aitti, pek üstünde durmadan [sinsi] bir gülüşle söylediği şu idi: Dünya finans sistemini rayına oturtmak için, dolar üzerine inşa edilmiş mevcut sistemden çıkmak gerekir. Hemen arkasından da az sayıda “doğru” yorum 1945'te Keynes'in önerilerini hatırlatmıştı.

Bu uyarı bize realiteyi hatırlatıyor: Eni sonu oligopoller sisteminin krizi ABD hegemonyasından bağımsız değil. Lakin nöbeti kim devralacak? Tabii asla Avrupa olamaz zira Atlantik İttifakı dışında bir varlığı söz konusu değil, o tarakta bezi yok, zaten son NATO asamblesi de öyle olduğunu bir defa daha gösterdi. Çin mi? Medyanın bıktırıcısına diline doladığı bu “tehdit” [yeni sarı tehlike] NATO'ya yaslanmayı meşrulaştırıyor ama temelsiz. Çinli yöneticiler yeterli imkâna sahip olmadıklarını biliyorlar ve o konuda istekli değiller. Çinli yöneticiler hegemonya içermeyen yeni bir küreselleşmeyi arzuluyorlar. Bunu da ne ABD ne de Avrupa kabul edilebilir görüyor.

O zaman bu istikamette olası bir gelişme şansı, tamamıyla Güney ülkelerine dayanmak durumunda. İşte tam da bu sebeptir ki, Birleşmiş Milletler ailesinin tek örgütü, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı [CNUCED], Stiglitz Komisyonu'ndan farklı inisiyatif alabilen yegâne kurumdu. Bugüne kadar tam bir liberal olarak görülen Kurumun Taylandlı direktörü Supachai Panitchpakdi'nin, Mart 2009 tarihinde “*Küresel Ekonomik Kriz*” başlığını taşıyan bir rapor sunması bir tesadüf değildi. Rapor “Güney’in ikinci uyanışı” perspektifi dâhilinde gerçekçi öneriler içeriyordu.

Kendi payına Çin de dolara alternatif, “tedrici ve denetlenebilir” bölgesel finans sistemleri oluşturmaya çalışıyor. Ekonomik plandaki girişimleri, NATO saldırganlığına karşı “Şanghay Grubu” gibi politik oluşumlar tamamlıyor.

Aynı dönemde, 2009 Nisan’ında gerçekleşen NATO asamblesi, askeri saldırıları durdurmak şurda dursun, “terörle mücadele” sahte gerekçesiyle, yoğunluğunu daha da artırdı. Başkan Obama, tehdit altındaki Amerikan hegemonyasının ömrünü uzatmanın yegâne aracı olan, Clinton’un, daha sonra da Bush’un gezegenin militer denetimi programını sürdürmek üzere tüm yeteneğini ortaya koyuyor. Obama, Sarkozy Fransa’sını NATO’nun askeri komutasına ödünsüz katılımını dayatarak –ki, bu Gaullizm’in sonu demeye geliyor- önemli bir iş başardı ki, Bush’un akılsız ve kibirli ağzıyla konuşan bir Washington’un bunu başarması kolay değildi... Daha da ötede, Obama da tam bir ders verir üslubuyla ve Avrupa’nın “bağımsızlığına” saygısız bir tarzda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılımını kabullenmelerini istedi.

Halkların ve İşçilerin Emansipasyonu İçin Başarılı İkinci Mücadele Dalgasına Doğru

Halkların Emansipasyon Mücadelesinde Yeni İlerlemeler Mümkün mü?

Oligopollerin dünya egemenliğinin politik yönetimi zorunlu olarak aşırı bir şiddetle yol alıyor. Zira bundan böyle emperyalist Triad ülkeleri zengin toplum statülerini korumak için, gezegenin doğal kaynaklarını kendi tek yanlı çıkarları için kullanma tekeline korumak zorundalar. İşte bu gereklilik, küreselleşmenin militarizasyonunun nedenidir ki, benim “kaos imparatorluğu” [2001’de yayınlanan kitabımın başlığı] dediğim ve daha sonra başkaları tarafından da benimsenen odur.

Washington’un gezegenin militer denetimi sevdası ve bu amaçla “terörle mücadele” gerekçesiyle yürütülen “önleyici savaşlar” ortamında NATO kendi kendini “uluslararası toplumun” temsilcisi olarak görüyor ve oradan hareketle de onu adına konuşması gereken yegâne kurum olan Birleşmiş Milletler Örgütü [ONU] marjinalleştiriliyor.

Tabii gerçek amaçlar hiçbir zaman itiraf edilmiyor. Söz konusu güçler gerçek niyetleri gizlemek üzere, demokrasi söylemini araçlaşıyorlar ve “insan haklarına saygı”yı “dayatmak için” müdahale hakkına sahip olduklarını ilan ediyorlar!

Buna paralel olarak, yeni plütokratik oligarşilerin mutlak iktidarları burjuva demokrasisi pratiğinin içini bütünüyle boşaltmış durumda. Oysa eski dönemlerin yönetimleri, sermayenin yeniden üretimi için, hegemonik bloğun farklı bileşenleri arasında politik pazarlığı var sayıyordu. Oligopoller kapitalizminin yeni yönetimi, [Amerikan modelini esas alan] ve sistematik olarak devreye sokulan politik konsensüs kültürüne dayanıyor. Böylece, gerçek bir demokrasinin koşulu olan aktif yurttaşın yerini, seyirci-tüketici alıyor. 2005’te yayınlanan bir kitabımın başlığını hatırlamak gerekirse, bu tam da “Liberal virüştür” ki, muhtemel alternatif tercihleri açıkça yok edip, sadece seçime dayalı biçimsel demokrasiye saygıyı vaaz ediyor.

Daha önce sözünü ettiğimiz üç modelin önce soluğunun kesilmesi ve ardından da çökmesi, yaşanan dramın kaynağını oluşturuyor. Birinci emansipasyon mücadele dalgasının sayfası kapandı ama ikinci dalga henüz yoluna koyulmuş değil. Gramsci’nin dediği gibi, onları birbirinden ayıran alacakaranlıkta “tuhaf yaratıklar” beliriyor.

Kuzey’de bu gelişmelerin gerisinde demokrasi pratiğinin anlam yitimi var. Ve bu gerileme sözde bir [post modernist] söyleme dayanıyor ki, ona göre artık uluslar ve sınıflar sahneden çekilmiştir, yerini sosyal dönüşümün aktif öznesi olana bireye bırakmıştır!

Güney’de ise, sahnenin önünü başka yanılısamalar kaplıyor. Küreselleşme dâhilinde “yükselen ülkelerin” egemen ve orta sınıflarının marifetiyle özerk bir ulusal kalkınmanın mümkün olduğu yanılısaması... Bu yanılısama son on yıllardaki “başarılarla” da destekleniyor. Ya da onun dışında kalanlarda [etnik-dîni] geçmişî ihya etmeye yönelik geçmişçi yanılısamalar.

Daha da kötü olan, bu gelişmelerin “tüketim ideolojisine” genel katılımı özendiriyor oluşudur. Düşünce şöyle: İlerleme tüketilen şeylerin büyüklüğüyle ölçülür. Oysa bayağı iktisatçıların iddiasının aksine Marx, tüketim tarzını belirleyen üretim tarzı olduğunu –tersi değil- göstermişti. Sosyalist projenin temeli olan daha ileri bir insanî rasyonellik perspektifi böylece gözden kayboldu. Bilimin ve teknolojinin tüm insanlığa sunduğu devasa potansiyel, Kuzey’de olsun, Güney’de olsun, insanların gerçek gelişmesine imkân verecekken, sınırsız sermaye birikim mantığının hizmetine sunularak heba edildi. En

kötüsü de, Marx'ın öngördüğü gibi sosyal emeğin verimliliğindeki sürekli artış, yoksullaştırıcı mekanizmaları daha da azdırıyor [ki, bu durumu, özellikle de köylülere dönük dünya ölçeğindeki saldırıda da görmek mümkün].

Kapitalizmin yarattığı ideolojik yabancılaşma, sadece emperyalist merkezlerin zengin toplumlarını vurmuyor. Şüphesiz, çoğunluğu yeterli tüketim düzeyinin altında kalsa da, periferi halkları da zengin Kuzey'deki gibi bir tüketim düzeyiyle körleşmiş durumdadır. Bu yanılısma, tarihsel kapitalizmin yayılma mantığı ortadayken, Batı tüketim modelinin gezegenin tamamında mümkün olmadığını bilmemekle ilgili.

Artık apaçık ortada ki 2008 finansal krizi, kapitalist birikime özgü, sistemin iç çelişkilerinin keskinleşmesi sonucu ortaya çıktı. Bu nedenle de, sistemin çelişkilerinin keskinleşmesinin sonucu olan bu kaostan çıkış, ancak pozitif bir alternatifin taşıyıcısı olan güçlerin eseri olabilir. [Eskiyip-gerileyen sistemin aşılması ancak "devrim yoluyla" mümkündür]. Ve bugünkü halleriyle ve görünür çıkışlarına rağmen, sosyal muhalefet hareketlerinin bir bütün olarak, tutarlı bir politik projeye sahip olmadıkları için, oligopolcü kapitalist saldırıya karşılık vermekten uzaklar.

Bu açıdan bakıldığında, bugünkü durum 1930'lu yıllardakinden çok farklı. O dönemde bir yanda sosyalist düşüncenin taşıyıcıları, öte yanda faşist partiler, burada Nazi cevabını, orada halk cephesini ve New Deal'ı dayatabiliyorlardı. Oligopoller kapitalist sistemde muhtemel bir başarı durumunda bile—ki ihtimal dışı değildir—, krizin derinleşmesini önlemek mümkün değil. Böylesi koşullarda engeller ne kadar büyük olursa olsun, mücadelenin yükselme olasılığı imkânsız bir varsayım değildir. Triad ülkelerinde böylesi bir radikalleşme, oligopollerin kamulaştırılmasını gündeme almayı gerektirir ama maalesef görünür gelecekte bu mümkün görünmüyor. Yine de ve netice itibarıyla krizin yarattığı sarsıntıya rağmen ve Triad toplumlarını istikrarı tehdit altında olmasa da böyle bir şey ihtimal dışı değildir. Geçen yüzyılın kurtuluş [emansipasyon] mücadele dalgasını yeniden kabarması [remake], durumunda bazı çevre ülkelerden başlayarak, sistemin hedef alınma ihtimali yüksektir.

"Güney'in uyanışının" ikinci aşaması [birincisi, Bandung dönemi olarak tahlil ettiğim 2007 yılında yayınlanan kitabımın başlığı], birincide olduğu gibi yine gündemdedir. En iyi varsayım durumunda ve mevcut koşullarda kaydedilecek ilerlemeler, emperyalizmin dünyayı militer yöntemlerle delice, canice denetleme projesini geriletip, onu bu sevdadan vazgeçirebilir. Bu varsayımın geçerli olduğu durumda, Merkez ülkelerdeki demokratik hareketler, etkisizleştirmeye olumlu bir katkıda bulunabilirler. Daha da ötede, ilgili toplumların yararlandığı

rantın uluslar arası dengelerin yeniden biçimlendirilmesi [özellikle Çin'in müdahalesiyle] sonucu küçülmesi, sosyalist bilincin yeniden uyanmasına katkıda bulunabilir. Öte yandan da Güney toplumları yine geçmişteki zorluklarla yüzyüze gelebilir ve benzer olumsuzluklar ilerlemeleri etkisizleştirebilir.

İşçilerin ve Halkların Yeni Enternasyonalizmi Gerekli ve Mümkündür

Tarihsel kapitalizm hep sürsün isteniyor. Oysa kapitalizm tarihte sadece küçük bir parantezdir. Onun temelden aşılması –ki, çağdaş düşünürlerimizin büyük bir çoğunluğu öyle bir şeyi ne “arzulanır” ne de “mümkün” görmüyorlar- işçilerin ve ezilen halkların –ki, insanlığın yüzde 80'idir- kurtuluşunun [emansiyonunun] vazgeçilmez koşuludur. Ve sorunun iki veçhesi birbirinden ayrılabilir değildir. Sadece Güney halklarının mücadelesiyle de, sadece Kuzey halklarının mücadelesiyle de kapitalizmden bir çıkış mümkün değildir. Ancak bu ikisinin aynı amaca yönelik mücadelesi eklenildiği koşullarda çıkış mümkün olabilir.

Bunu nasıl olacağı “belirsiz”. Kapitalizm hangi şekilde, nasıl aşılacak? Freud'un kullandığı bir kelimeyle uygarlık hastalığının sonucu olarak mı? Ve belki de gezegende hayatın son bulmasıyla mı? Bir kere XX. yüzyılı ihya etme [remake] düşüncesi, dünya sosyalizmine uzun geçişin gerektirdiği durumun gerisinde kalmak demektir. Liberal yıkım, kapitalizm eleştirisinde radikal bir yenilenmeyi dayatıyor. Sorun, oligarşik sermayenin kozmopolitizmine karşı, işçilerin ve halkların enternasyonalizmini inşa etmek ve sürekli yeniden inşa etmekle ilgilidir.

Böyle bir enternasyonalizmin inşası da, kapitalizmi aşma perspektifine sahip yeni devrimci ilerlemelerin [Latin Amerika ve Nepal'de olduğu gibi] başarısı üzerine inşa edilebilir.

Güney ülkelerinde, halkların ve devletlerin hegemonyasının olmadığı, uzlaşmaya dayalı bir küreselleşme için mücadele –ki bu kopuşun [huruç] çağdaş biçimidir- halk sınıflarının talepleriyle desteklenen mücadeleler, oligopoller Triad emperyalizminin gücünü sınırlayabilir. Kuzey'in demokratik güçlerinin bu mücadeleyi desteklemesi gerekir. Bu teklif edilen ve bugünkü haliyle solun çoğunluğu tarafından da benimsenen demokrasi retoriği, her ne olursa olsun “insani” müdahaleler, işte “yardımlarda” olduğu gibi asıl sorunlarla yüzleşmeyi engelliyor.

Kuzey ülkelerinde oligopoller artık “ortak mallar” durumundalar ve bunların yönetimi sadece özel çıkarlara bırakılamaz [nitekim kriz berbat sonuçları gösterdi]. Gerçek bir sol millileştirmeleri göze alacak kararlılığa sahip olmalıdır ki, bu demokratik pratikle derinleştirilecek sosyalizasyonunun vazgeçilmez

aşamasıdır. Devam etmekte olan kriz, mevcut oligarşilerin tek yanlı iktidarının kurbanları olan tüm politik ve sosyal güçlerin bir cephe oluşturmalarını olanaklı hale getiriyor.

XX. yüzyıldaki sosyalizm mücadelelerinin ilk dalgası: Avrupa sosyal demokrasinin, Üçüncü Enternasyonal komünizminin ve Bandung döneminin halkçı-milliyetçi deneylerin önce hızı kesildi, ardından da sosyalist hedeflerden uzaklaşarak çöktüler. XXI. yüzyıldaki ikinci dalganın ondan dersler çıkarması gerekiyor. Özellikle de ekonomik yönetimin sosyalleştirilmesiyle, toplumun demokratikleştirilmesi arasında uygun bir eklemleme ve tamamlayıcılığın oluşturulma gereği var. Demokrasi olmadan sosyalizm mümkün değildir ama aynı şekilde sosyalist perspektifin yokluğunda da demokratik ilerleme mümkün değildir.

Bu stratejik amaçlar, ezilen ve sömürülen sınıfların mücadelelerinin çeşitlilik içinde kavuşmasını [convergence dans la diversite] zorunlu kılıyor. [bu Dünya Alternatifler Forumu'nun –FMA- benimsediği slogandır]. Tabii bu geride kalmış, sosyal demokrat, komünist ve halkçı-milliyetçi mücadele biçimleriyle bağ kurmayı baştan mahkûm etmek gibi bir niyetim yok.

Bu perspektiften hareketle, Marksizmde yaratıcı bir yeniliği düşünmek bana gerekli görünüyor. Marx, dünyayı anlamak ve değiştirmek için hiç bu kadar yararlı ve gerekli olmadı. Bugün her zamankinden daha da çok... Bu anlamda bugün Marksist olmak, geçen yüzyılın tarihsel Marksizminin yaptığı gibi Marx'ta veya Lenin'de, Mao'da durmak değil, ondan hareket etmektir. Marx'a hak ettiğini vermek: Modern, yeni bir düşünceyi başlatma kabiliyeti, kapitalist gerçekliğin ve onun politik, ideolojik ve kültürel tezahürlerinin eleştirisi... İşte yaratıcı Marksizm, doğası gereği eleştirel olan bu düşünceyi zenginleştirmek üzere tereddütsüz ve kararlı bir rota izlemelidir. Tüm alanlarda, geçmişin dogmatik tarihsel Marksizmlerinin beyhude "yabancı" saydığı katkılar da dâhil, tüm düşünsel katkıları içselleştirmekten korkmamalıdır.

Sonnot

¹ Yazarın bu makalede geliştirdiği tezler, *La crise, sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise* [Le Temps de Ceries] adlı eserde yer almaktadır.

Bu makale şu kaynaktan alınmıştır: Amin S (2012). *Ezilen Halkların Sömürülen Sınıfların Organik Aydını-Demba Moussa Dembele*. Çev. Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı: 98, Ankara: Maki Basın Yayın, 165-183.